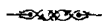

Այս խնդրագրին վրայ՝ կայսրը հաճեցաւ 1792 Ապրիլ 20ին հրովարտակով շնորհել, որ 1. կարենան կալուած գնել, միայն թէ ամէն գաւառի մէջ գոյութիւն ունեցող օրէնքներն ու սովորութիւնները պահելով, ըստ այսմ՝ ինչ որ վճարուելու է՝ վճարելով, 2. տուեալական ազատութիւն ունենան, 3. քանի որ անուականութիւն բարձրացած չեն, չեն կրնար զօրաց ընտելութիւն տալ ազատ ըլլալ, 4. քան տարի իրենք եւ իրենց որդիքը զինուորութիւնէ ազատ ըլլան, 5. Մոլդաւիայէ բերուելիք կենդանեաց այնչափ գիւրութիւն կը շնորհուի, որչափ որ շնորհուած է մէկալ հպատակներու, 6. կարելի օգնութիւնն ըլլուի՝ աժտան բանուոր տալով, 7. անուականութիւնը կը շնորհուի, եթէ իրապէս ընտելութիւն հաստատեն, անոր շինեն եւ կարենան ցոյց տալ իրենց նիւթական կարողութիւնը, եւ 8. քանի որ ամէն օտար երկրի գինի կրնայ ներածուիլ՝ մոլդաւական գինոյ համար դատ հրաժանի պէտք չկայ:

Այսչափ կարեւոր արտօմութիւններ տրուելով հանդերձ՝ միայն երկու ընտանիք գաղղեցի, Քանի մը տարի ետքը՝ մէկ երկու ընտանիք ալ Սուլաւա ընտելութիւն հաստատեց: Որչափ ալ յաջորդ տարիներուն Սուլաւա հաստատուելու եկող շեղաւ — անշուշտ վաճառականութեան շահելիւնն պատճառու — սակայն տարուէ տարի՝ մինչեւ փութ դարուն կէսերը Բուկովինայի հայութիւնը բազմացաւ: 1851ին Հայոց թիւն էր Բուկովինայի մէջ 2400: Մինչեւ 1860 զրեթէ այսչափ մնաց Հայոց թիւը: Առ հասարակ վաճառականութեան անկմամբն ու 1873ի տնտեսական ագնեալին հետեւութեամբը շատ Հայեր Բուկովինայէ գաղղեցին, որով Հայոց թիւը տարուէ տարի նուազեցաւ: 1869ին Հայոց թիւն էր 1710, 1880ին՝ 1442, 1890ին՝ 1293, 1900՝ 820, ըստ այսմ՝ վերջին 30 տարւան մէջ՝ կէսէն աւելի նուազած:

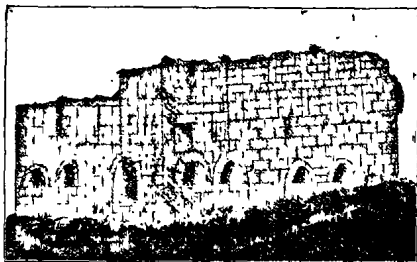
Ի Ն Ա Գ Ի Տ Ա Ն Ա Ն

Ս. ՅԱՆՍԱ ՄԹՐԻՆՍԸ ՀՈՐԹԱԳՆՅՈՒ ՆՆՈՒՆԸ
ԿԻՐՔ ՆԱԿԱՆՈՒՆ ԵՒ ՄՈՒՐԵՐ

Օրթոքեցի վանաց գիւտը թղթակցու
Թան շարքին մէջ ունի 1853ին Մամուկուտէն
(Մէրսին) գրուած նամակ մը Լ. Ներսէս ֆոյաճեան ստորագրութեամբ եւ Լ. Նիկողայոս Ա.

կակոնեան Ազգապետ Պատրիարք կաթողիկէ
Հայոց հասցեով, երկուքն ալ ընտոնեան Միւս-
բան, ուսկից հետեւեալները կը քաղեն:

Մամուկուտի առջեւ տարածուած ընդար-
ձակ դաշտին գիւղօրէից՝ պաշտօնիս բերմամբ,
թեմական այցելութիւն մը կատարած ատենս՝
հանդիպեցայ նաեւ Մթրին քաղաքը, որուն մէջ
կայ մեծակառօյց հին եկեղեցի մը Ս. Յակոբ
Մթրնայ Հայրապետին անուան նիւրեալ. այժմ
աւերակ եւ ոչ ոք գիտէ թէ ո՞ր ազգին կը պատ-
կանէր այն: Բայց անոր մէջ գտնուած նոյն Սրբոյն
գերեզմանէն կրնանք հետեւցնել թէ Հայոց է,
ըստ որում յիշեալ Սուրբը գտնէ աղգակցու-
թիւն ունի Հայոց հետ մըր Ս. Գրիգոր Ղուսա-
ւորին հօրաքեռորդին ըլլալով: Այս եկեղեցւոյն
վրայ Լ. Վրդանէս Ա. Երկր. քճեան աւելի եւս
մանրամասն ծանօթութիւններ կուտայ մեզի:

զորս քաղած է 1844ին Պարսկաստանի առա-
քելութենէ վերադարձին Մթրինէն անցնելով:
Եկեղեցին, կ'ըսէ, թէ եւ աւերակ է, բայց սիրուն
եւ բարակ արուեստին շինուած, պատուհան-
ներն եւ դռները մարմարիոն կոփածոյ քարե-
րով շրջանակուած: Ցարածութիւնն է 26×21
կանգուն արտաքուստ չափերով. իսկ բարձրու-
թիւնը 13 թէ եւ մինչեւ դրան բարաւորը փա-
ծաներով լեցուած է, ինչպէս պատկերիս մէջ կը
տեսնուի: Ներքին ձեւը երեք եկեղեցի կը ներ-
կայէ, մէջեղը կը գտնուի աւագ խորանն եւ
անոր ներքեւը Ս. Յակոբ Մթրնայ Հայրապետին
ստորերկրեայ դամբանը, ուր ի՞նչ, կ'ըսէ մեր
հնախոյզ անցորդը, եւ յատակը չափերով 9×3
կանգուն տարածութիւն գտայ, մէջտեղը տա-
պան մը բրգաձեւ կափարջով որ 10 թիւ եր-
կայէ 4+1/2 քիւ լայնք եւ 5+1/2 բարձրու-
թիւն ունի: Իսկ եկեղեցւոյ դրան վրայ հետեւ-
եալ վերաառութիւնը կայ Յունարէն որ թէ եւ
անշ տեղ մնա՞ծ է, բայց եւ այնպէս նշանու-
թեամբ օրինակելու չվարանեցայ, ինչպէս նաեւ

ամբողջ չէնքը գծադրելու առանց յունագետու եւ գծագրիչ ըլլալու յաւակնութիւնն ունենալու։
ΑΝΗΓΕΡ ΗΡΙΟΝΥ ΤΓΑΕ Η ΟΥΣΑΟΧΓΝΧΡΟ
ΕΣΟΥΗΥΗΣΚΟΠΟΥΣ ΠΟΥΔΗΑΚΕΥΥΜΑΠΡΕΣ-
ΡΥΡΕΟΥ
ΝΟΝΗΤΘΑΥΠΩΝΗ ΝΗ
ΟΝΤΟΥΘΥ

Այս յիշատակարանը յոյն հնագէտները կարգաւով՝ մերձաւորաբար հետեւեալ իմաստը հանեցին

Ընկեցաւ սրբարանս ի . . . ի ժամանակի . . . էսոս Եպիսկոպոսի, ինամօք Ալիսիսիմէ քա-
հանայի . . . Աստուծոյ . . .

Փայծանքն կը լսուեալ նաեւ որ 228 տարի առաջ Մամպուտի եւ Տիգրանակերտի Հայերը եւ Նեստորական Քաղզէացիները զատ վարած են յիշեալ եկեղեցւոյն նկատմամբ. սակայն ժամանակին պատերազմներուն տաղանդէն եւ առաջատարողաց երեսէն Հայերը փախելով՝ Նեստորական Քաղզէացիները սեփականած են զայն նոյն իսկ Սուլթան Օսմանի յատուկ հրովարտական՝ զոր այժմ ունին իրենց ձեռքը։ Սակայն չեմ գիտեր թէ ինչ պատճառաւ մինչեւ հիմայ չեն նստադրուած զայն, որ այնչափ տարիներէ ի վեր անտարանջ կը մնայ։ Այս վերջին օրերը Ասորի Եկեղեցիները սէր ելելով այն եկեղեցւոյն՝ անոնց դէմ ելան Ասորի եւ Քաղզէացի կաթողիկէները, եւ նուաստս ալ հրաւիրեցին զուրկ ըլլալ այս գործին ըսելով՝ թէ չունինք մենք ձեռնառն մը ի Կ. Պոլիս, եւ ես վստահեցով շեր Գեր. Հայրութեան՝ խոտացայ ձեռքէս եկածը չինայել։ Յիշեալ հրովարտական բնագիրը տեսայ Քաղզէացւոց Եպիսկոպոսին ձեռքը, ինչպէս նաեւ Տիգրանակերտի դատաւորին վճիռը։ Եւ այս փաստագիրներու զօրութեամբ Տիգրանակերտի դատարանէն վկայագիր առնելով՝ Կ. Պոլիս ղրկեցին, եւ գուցէ մինչեւ ցարդ հասած է շեր ձեռքը՝, որպէս զի վաւերացնել տաք զայն Օսմանեան կայսերական կառավարութիւնէ։ Ուստի ինդրեմ շեր Գեր. Հայրութենէ որ ինքրոյ սակ է ըսելով՝ գէթ արգելաբար այն վկայագրայն վաւերացումը, եթէ չէ հնար առ այժմ նոյն եկեղեցին կաթողիկէ Հայոց պատգանեցնել, ապագային կրնանք ուրիշ միջոց մը խորհել։ Սա եւս պէտք է գիտնալ, ինչպէս շատերը կը վկայեն ըստ ժամանակագրութեան, որ նեստորական Քաղզէացիները այս կողմերը մեծ բնակչութիւն մը

չունէին, եւ հիմայ եւս 12 ընտանիք հազիւ ունին Մծնի մէջ, ինչպէս անոց կրնայ ըլլալ ուրեմն այս հնաշէն եկեղեցին, մինչդեռ Հայոցմէ այսօր իսկ 50 ընտանիք կան։ Ար ինդրեմ գարձեալ որ հաստատել տաք Բ. Դունէն Աստուծաւորեան խալաճա թուանայի գործակատարութիւնը, զոր նոր կարգած եմ Հասարակութեանս գործոց համար առաջին տեղական կառավարութեան։
Համակիս ստորագրողը այս Թուականիս Մամպուտ գտնուելուն պատճառն է տեղւոյն ժողովրդեան եւ իր թեմակալին ֆարայիւն Յովսէփ Արքեպիսկոպոսին միջեւ ծագած գծառութիւնը, որուն համար Բարեխիշտտակ Գրիգոր Պետրոսը, Նիկիի կաթողիկոսին կողմանէ եպիսկոպոսական տեղապահ է քննիչ իր զգուր ի Մամպուտ, ուսից ֆարայիւն հրամանաւ Գերբերանիկ Հոգեւոր Տեսուն արդէն հեռացած եւ ի Բերիա իր հայրենիքն իր քրոջը տունը պատրաստուած էր։ Ղուսահոգի Հ. Ներսէս Ա. Մամպուտ հասնելով իր առաջին գործը կ'ըլլայ 12 հոգիի բաղկացեալ քաղաքական ժողով մը կազմել եւ պահել կրօնականը՝ որ արդէն կարուր կազմած ժողովին 13 յօդուածով կանոն մ'ալ կու տայ։ Այս կրկին ժողովոց խորհրդակցութեան ֆայծանքն երեք տարի հայրաբար հովանելով Մամպուտի ժողովարդը՝ կը հշտեցնեն զայն իր թեմակալին հետ ինչ ինչ պայմաններու վճայ, որոնց պատճենը ֆարայիւն Գերբերանիկ Հոգեւոր Տեսուն եւ երկու Արքեպիսկոպոս վկայից առնել կը ստորագրէ հետեւեալ ինքնագիր քաղաքականութեամբ։
“Ես Յովսէփ ֆարայիւն Արքեպիսկոպոս Մերտիւնոյ յօժար կամօք ընկալայ զամենայն վերգրեալ պայմանս եւ խոտանամ գործով կատարել, որոյ վասն ստորագրեալ իմով ձեռնաւ կնքեմ սեփական կնքով առաջի ստորագրեալ վկայից որ են Ստեփաննոս Զօյասեան Արքեպիսկոպոս Աստիոյ Պատրիարքական փոխանորդ եւ Պոլոս Արքեպիսկոպոս Աղեքսանդրիոյ Էթեարեան։ Վերջոյնք կանոնաց եւ պայմանաց բնագիրները թէ եւ ունինք մեր ձեռքը, սակայն համառատութեան համար զանց ըրնք զանոնք։

Այս առթիւ պատշաճ կը համարինք հոս յառաջ բերել Ս. Եկեղեցի Մծնայ Հայրապետին ծառերուն հայերէն մէկ օրինակին գիւտին պատմութիւնը, զոր կ'աւանդէ մեզի նոյնպէս վերջոյնք գիւտին մէջ գտնուած վաւերական գրութիւն մը (կարգ Գ. Տուր 167)։

Վարդան Ա. Ռեանեան աշակերտ Պրոպագանդայի, որ ետքը Լէուպոլսոյ Թ. Արքեպիս-

1 Այս ժամանակները Թուրքիոյ բոլոր կաթողիկէ ազգերը Հայ կաթողիկէ պատրիարքարանի ներքեւ էին։

